

Borsodi L. László

BELSŐ TÍZEZER – HELYÉN ÜRESSÉG?

KARÁCSONYI ZSOLT: *BELSŐ TÍZEZER. IGAZ TÖRTÉNET.*
BOOKART KIADÓ, CSÍKSZEREDA, 2023.

Nem klasszikus történetalakításhoz szokott olvasóra vár Karácsonyi Zsolt *belső tízezer* című regénye. Már az alcíme is provokatív: *igaz történet*. Kisbetevével a cím is, az alcím is. Mintha egy monológból, szövegfolyamból kiszakított fragmentumok volnának. A Lukianosz-mottó („Hatalmas, végtelenül tágas / és magas üreget láttunk, / amelyben egy tízezer lakosú / város bízvást elfért volna.”) óhatatlanul Kormos István *Nakonxipánban hull a hó* című versének sorait hívja elő: „világokat varázsolok / amikor akarom // szemem húnym s belső faláról / élem nyüzsög Nakonxipán”; „ide civilizáció / lábát be nem teszi / korallsövény a keritésem”; „azt gondolom lehetne hó / s mire kimondom hull a hó”. Mert nem az a lényeges, ami a valódi (ld. József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*), hanem ami az igaz. És annak van igazsága, ami belül, a főszereplőben, az Öregben végbemegy, amit gondol, mond, amire emlékezik, amit elfelejt vagy felejtteni akar, illetve ami teremődik benne, általa. A Kormos-vershez hasonlóan az Öregnek is van kertje, tere szűkös – a Lugastól a Kerítésig terjed. Furcsa, mondhatnánk össze nem illő szereplők veszik körül, mint például a nagy kezdőbetűs Sárkány, Akhilleusz, akit éppen égetnek, Illmarinnen, a *Kalevala* kovácsa, az Ápoló Nő, a Lánya, a múltból Hamzi nevű iskolatársa, akivel verekedett, az Idegenvezető és a turistái, akik jönnek, hogy bámulják őt – mesei-mitikus és hétköznapi figurák. A helyszínek is állandóan változnak: hol egy tengeralattjáró bukkan fel, hol egy cirkuszi porond, de feltűnik Los Angeles, a Folyó, az Ösvény, a démoni Sötét Iskola is. A kollektív (ötezer év kultúrája) és az egyéni emlékezés-felejtés dinamikája sűrűsödik össze egyetlen szövegfolyamban, az Öreg tudatában, egyetlen pillanatban. És éppen az időbeliség-időtlenség kettőssége, a folyamatok végiggondolhatósága vagy végiggondolhatatlansága teszi lehetővé, hogy a kaotikusnak-apokaliptikusnak tűnő világ(kultúra) lát szólag össze nem illő elemei valamilyen egységgé szublimálódjanak abban a belső térben, közegben, ami az Öreg maga.

Bármennyire is öreg az Öreg, ez a könyv mégsem az öregedésről, az öregségről szól. Ennek a mitologizált-szakralizált, olykor állati attribútumokkal felruházott figurának ugyanis nem az öregség a védjegye. Sokkal inkább létezésének a lényegéről van szó: hogy van egy biztos, szűk, zárt tere, tudása és bölcsessége; látszólag a Lugastól a Kerítésig él, és a Lugasban le szokott ülni az írógéphez írni. Alkotó, talán az író alteregója. Látszólag passzív életet él, mozgásai statikusak, mint a vadászé, de figyelme is a vadászé, a koncentráció, a gondolkodás maximuma jellemzi, amikor el akar, vagy el tud jutni az emlékezés pereméig. Léthelyzete és tudatmozgása talán Baka István *Vadszóló* című versének részlete felől közelíthető meg leginkább: „Mint házfalat a vadszóló, befut / És összetart az emlékezetem; / Vagyok, mert voltam, s ennyi épp elég – / Akkor nyitom, ha becsukom szemem. // Ha kifelé bezárul minden út, / Itt legbelül lesz tágasabb a tér.” Hogy összetartja-e az emlékezete, ez viszonylagos, lehet, ő épp az emlékezés előtti időtlenségbe vágyik, a múltat szeretné leküzdeni, de mindenképpen az az igazabb valóság, amely benne megy végbe, általa történik, s ez az, amit nem értenek a szenzációhajhász turisták, de még a körülötte bábáskodó „hozzátartozók” sem, mert nem birtokolják a Dsida Jenő-i „belülről látók fényességét” (*Templomablak*). Lehet, ő maga sem, ő is csak tapogatózik.

Nagyon nehéz belátni és átlátni ezt a belső teret. A Kerítésen túli turisták felszínes látása, attrakcióvágya hamis. Az ő nézőpontjuk vagy annak hiánya a kommersz életszemlélet szatirikus ábrázolása – a járhatatlan út annak megértésében, hogy ki is az Öreg, mi megy végbe benne. Mert ahogy haladunk előre az olvasásban, a szövevényes mondatalkotás, a látszólag széttartó történetelemek, a sűrű szövésű metaforikus prózanyelv (Karácsonyi érzékelteti: mégiscsak költő, ez tehát a lírikus prózája), az elvont fogalmiság és képalkotás mintegy magával rántja az olvasót. Mi felé? Lehetne itt freudi énrégényről beszélni, hogy a tudatalatti milyen folyamatai ragadhatók meg a műben, lehetne filozófiai énrégényről is szólni, amelyből a főszereplő világ- és létfelfogása rajzolódik ki. Magam csak egyetlen aspektusát kívánom megragadni – ha ez egyáltalán lehetséges –, hogy ebben a könyvben mit művel, miként működik a nyelv mint az emlékezés és a felejtés dialektikus egysége, s ez miként szólaltatja meg a teljesség iránti vágyat. S eszerint ez a vágy adna mindenkinek irányt, amerre az Öreg tart, és mi is vele, vagyis az a kérdés, miként beszél ez a mű magáról a keletkezéséről, az alkotás folyamatáról. Hogy ez az egész folyamat valamiképpen az írásnak, az éppen létrejövő műnek a metanyelve. S ezért ennyire elvont, nehezen megközelíthető.

Ezt a folyamatot refrénszerűen variálódó tételmondatok tagolják. A fejezetindító mondatokra gondolok: „Nem emlékszem a nevemre. Mondta magának az Öreg.”; „Itt maradtam. Motyogta magáról.”; „Kivándorolni. Mondta az Öreg.”; „Megszámoltam a hajókat. Mondta az Öreg.”; „Nem lesz sivatag. Mondta az Öreg.”; „Az Öreg nincsen itt. Mondja Illmarinnen.”; „Nem fogtam vissza magamat. Mondta az Öreg.”; „Erős voltam. Mondta az Öreg.”; „Nem látom. Mondta az Öreg.”; „Tollak. Gondolta az Öreg.” Mintha ezek a mondatok volnának a kapaszkodók, útjelzők a kereséshez. Amit mond, gondol, nem biztos, hogy van, de a mondás révén létrejöhet, irányt adhat a gondolkodásának, hogy felkaparja, feltárja az emlékezés előtti artikulátlan tágasságból a maga énjét, és megteremtse a teljességet, kiteljesedett önmagát. Mintha ezekkel a belső monológreszletekre emlékeztető kijelentésekkel teremtené meg a maga külön, belső, fiktív és a külvilágnál valóságosabb, igazabb világát, amelyben bizonytalanul, de mégis elindul, tart valami felé, ahol aztán elérhet lukianoszi értelemben „egy tízezer lakosú / város”. Ez az útvesztő, amit bejár, nagyon bonyolult, rejtélyes, a kritikus nyelv sem képes teljes bizonyosságokat megfogalmazni róla, hiszen az elbeszélői szólam is oszcillál az első és a harmadik személy között. Itt maga a nyelv az, ami önműködővé válik, és az én nyelv általi léte nyilvánvaló, csak az nem, hogy ki is valójában ez az én: az Öreg vagy aki őt elbeszéli. Az 1. fejezetben például így fogalmaz: „Nem tudom, mi az előző mondat, mi az előző sor. A mondatok elindulnak, mint zuhanás után a fekete doboz (...)”; „Én vagyok a fekete doboz, én úszom a fekete doboz után (...)”; „A következő mondatban én vagyok az a tengeralattjáró, ami képtelen a felszínre törni. (...) Ez egy tengeralattjáró formájú fekete doboz, amiben bennragadtam. Bennragadtak az összes mondataim, az emlékeim, az érintések, a kapaszkodók és zuhanások, mindaz, ami voltam és vagyok.” Az idézett rész jól érzékelteti, hogy az Öreg identitása nyelvi identitás, és valamilyen előtiségről beszél, az artikuláció előtti állapotról, amelyből ki szeretne szakadni, hogy formát kapjon. Ezért folyik a küzdelem. Ez csak az én belső terében, szubjektív időtlenségében valósulhat meg. Érthető tehát, hogy bár periférikus látása érzékeli a kíváncsiskodó turistákat, de figyelme befelé irányul – az írás maga befelé élés, amelyben Kutyaisten is lehet, megteremtve az íráság maszkját, és mindig a határon jár, az emlékezés határát kísérti, el egészen a tudattalan partjáig, a tudatos, formátlan világ előtti állapot izgatja. S a nem emlékezés, az emlékek hiányának megteremthetőségébe minduntalan betolakszanak régi nevek, identitások (pl. Ereskigál), régi történetek, a nyelv természetéből adódó kulturális ráakódások, amelyek valamiképpen reflek-

tálnak is arra, hogy hol tart éppen, de amelyekkel nincs mit kezdenie az idő visszafordíthatatlansága és állandósága miatt, mert nem érvényesek, kiürültek. Annak is tudatában van, hogy a név önmagában nem jelöl identitást, levált a jelölő a jelöltről, és ha nem is tudja, de sejti, hogy van egy múlt előtti, emlékezésen kívüli/előtti teljesebb létezés, lehet, maga a teljesség, ami felé tart(hatna): „az emlékezés teljes hiányának mélyén is tudta, van valaki, akinek van egy régi neve, és az a valaki akkor is emlékezik valaki másra, amikor már az emlékezés lehetősége sem dereng fel benne”. Lehetőségként felmerül az is, hogy „Elég lenne a belenyugvás, csak zuhanás és felszáradás van, gondolatok és kínok és emlékek nélkül”. Talán a schopenhaueri esztétikai magatartás lehetne alternatíva, a puszta szemlélődés, amely megértethetné az ember, az alkotó tízezer lakosú belső városának működését, létezését, hiszen a fantázia segítségével – a Lukianosz-mottóra is utalva – minden felszabadítható, átírható, felidézhető és elfelejthető. Talán ez a szabadságérzet hajítja az Öreget a teljesebb felé, vagy épp ez maga a teljesség. Ebben a törekvésében, úton levésében vannak akadályozói, ilyen a Sárkány, amely „élvezettel szemléli az öreg emberi test körül kavargó emlékhordát”, de ilyen Apollón, „a gyilkos költő”, aki üldözi őt. Az Öreg a szuverenitását a teljes befelé figyellel érheti el: „Becsukta a szemeit, hogy csak a belső képek sugározzanak kifelé, és az istenek mindebből ne érzékelhessenek semmit.” A teljes felejtés, az emlékezés teljes hiányának megtapasztalása jelentené számára a mindennek a tudását, a semmiből születhetne meg számára a minden- vagy többlettudás, vagy legalább annak a lehetősége. Szerintem az emlékezés, az emlékek, a nyelv előttiség, a teremtettség, a létrejövés előtti ideális állapotot rögzíti az Öreg számára a könyv kicsinyítő tükreként olvasható, az éppen keletkező műre is reflektáló allegória, amely – valljuk be – szinte a kifejezhetetlenség, kimondhatatlanság határát súrolja: „Akár egy olyan gyerekszobában, ahol a gyermekek védelme okán teleszórták párnákkal a padlót, a gyermekek látják ugyan a párnákat, látják a belőlük szálló tollakat, de mert egyáltalán nem ismerik a toll fogalmát, látják ugyan a szálló pihéket, de szemükkel mégsem érzékelik, csak feltűnik nekik, hogy van valami körülöttük, ami a játékot megváltoztatja, más irányba tereli, mint ami felé az eredetileg elindult. // Az ilyen és ehhez hasonló, látszólag lényegtelen módosulások jelzik egyeseknek, mint az Öregnek is, hogy a meg nem teremtett világ létezik, önnön meg nem teremtettségébe fül, és ezáltal virágzik már az idők kezdetétől (...).”

Mindezt úgy tudja elérni, megtapasztalni az Öreg, hogy megteremti a maga számára az időbeli távlatot, mintegy újraindítja az időt, ő maga válik

az idők teljességévé, jelen van az idő egészében. Különbséget tud tenni sejtés és tudás között, illetve tudatában van annak, hogy „milyen sejtésekre hallgathat, mert egyedül a sejtések mélyén lakozik az igazi (...) világrend, a térkép, amellyel a belső tenger szigeteihez juthatunk el”, és így lehet „a peremvidék utáni vágy (...) a középpont felé törekvő közös akarat egyéni megnyilvánulása.” Ezeket a sejtéseket kívánja cselekvéssé, azaz szavakká formálni, amely folyamatban a „Nem emlékszem” és a „belső tenger hullámzását érezte valahol mélyen”, köztességében együtt van múlt, jelen és jövő. Ezért is állíthatja, pontosabban gyanítja, hogy „minden emlék jóslat is egyben. Könnyen megtörténhet, hogy jó ideje már csakis a jövőre emlékezem, mert a múlt teljesen elszivárgott a ködben”, tehát a múlt emlékképei az újraindított időben, az alkotás folyamatában, a műalkotás terében és idejében jövővé vál(hat)nak, egy új világ kiindulópontjává, horizontjává.

A „végeredmény” reményteljes is lehetne, ehelyett azonban inkább elégikusan aggasztó. Mert mintha eljutna egy pontig, egy felismerésig, ahol kimondhatja, hogy „Igen, egy lény vagyok, és ezt itt és most is pontosan tudom”, de a folytatásban azt olvassuk, hogy „mondta a tükörnek, vagy a hullámzó vízfelületnek”. Ez egyrészt Narkisszosz történetét idézi meg, hogy nem jutott önmagánál tovább, másrészt a Szent Pál-i „tükör által homályosan” metaforát juttatja eszünkbe, hogy a látás viszonylagos, a lényeg hozzáférhetetlen. A „Nem vagyok itt. Mondta az Öreg.”, „Nem vagyok itt, ezért nem is tudok annál többet kimondani, mint azt, hogy nem vagyok itt.” mondatok egyrészt azt a kérdést vetik fel, hogy akkor hol van, van-e ott, és az milyen, ha van. Másrészt jócskán megkérdőjelezzik, hogy (nevezük így) a tiszta szellem, a költészet, a megnevezhetetlen, a nyelven túli dimenzió, a teljesség megragadható-e a nyelv által, lehetséges-e, létezik-e olyan stratégia, amellyel felejtés révén, a felejtés előtti állapotot megteremtve egy semmihez nem fogható „Jövendő terve” megvalósítható lenne. Véleményem szerint egzisztenciálisan egyetlen bizonyosságot hagy meg a mű: hogy „az emlékezés teljes hiánya és ennek megtapasztalása mégiscsak sugárzik az Öregből”, illetve hogy „Elindult célja felé, a belső tenger felé, amit egyesek belső óceánnak is neveznek”. De hogy ez a belső tízezer világának labirintusába és/vagy gazdagságába vezet-e, célt jelent-e, statikus végpontot vagy állandó úton levést, megnyugvást-e vagy örök nyugtalanságot, hogy ez szubjektív tapasztalat-e csupán, vagy van/lehet kollektív-történeti súlya is, nem tudni rá a feleletet.

A végkimenetelt illetően a történet lezárul, de nem fejeződik be, mert „Valami más történik”, mint ami nyelv által érzékelhető, mert a nyelv általi

történet, maga a tudatműködés is alárendelt a nyelv fikcionáló természetének, amelyben az idősíkok viszonylagosak, egymásba csúszik emlékezés és felejtés, teremtődés és megszűnés. S mintha ennek a teljesség megragadására tett kísérletnek, alkotói-teremtői kudarcnak lenne ars poetica-szerű összegzése a következő rész: „Kénytelenek vagyunk megelégedni azzal, hogy a világ, szavaink világa nem más, mint oszlopok egymásutánja, a társalgásunk tehát nem egyéb, mint végtelen oszlopsor, de nem tudni, hogy csak az eleje és a vége vész ködbe ennek az oszlopsornak, vagy már a középben sorakozó oszlopokat sem látom. (...) Az egészből tulajdonképpen csak egy-egy szó tör a felszínre, egy-egy szó jut a kimondás szintjére, miközben én folyamatosan beszélek, folyamatosan írok, folyamatosan gondolkodom, anélkül, hogy ez irányú ténykedéseimről bármiféle tudomásom lenne, csak sejttem, hogy van két part, de nem tudom, hogy van-e a két part között tenger.”

Van-e célja, iránya az alkotásnak? Megszülethet-e a hiány ellenében (műalkotásban) a teljesség? Megteremthető-e a nincsből egy másik van? Megérinthető-e a nyelv által a nyelven túli, az úgynevezett metafizikai? Megannyi kínzó kérdés, amelyeket Karácsonyi Zsolt könyve feltesz, de nem ad rájuk megnyugtató választ. Mintha cserbenhagyná a végén az olvasót, mintha a felejtés vágya és az emlékezés kettőssége önkörébe térne vissza, maradnak a szavak („csak a szavak csapódtak egymáshoz a belső tenger hullámai felett, és a szavak emlékké álltak össze”), mintha a küzdelmet maga is feladná, és lelépne: „Én sem maradtam tovább.” Hát akkor most mi lesz, mi marad? Belső tízezer helyén tízezer üresség? Vagy éppen a *belső tízezer* című könyv ennek a bejárt útnak az esztétikai mementója?